

УДК 88.411.9

ПАНАСЕНКО Елліна

докт. пед. наук, професор, завідувач кафедри практичної психології, ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»
пров. Учительський, 1, м. Слов'янськ, Донецька обл., Україна, 84112
E-mail: ellinapanasenko@ukr.net

МАКАРЕНКО Андрій

канд. пед. наук, доцент, доцент кафедри медико-біологічних основ охорони життя та цивільного захисту, ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»
пров. Учительський, 1, м. Слов'янськ, Донецька обл., Україна, 84112
E-mail: makarenko.slavyansk@gmail.com

СТРИЖАК Римма

студентка педагогічного факультету, ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»
пров. Учительський, 1, м. Слов'янськ, Донецька обл., Україна, 84112
E-mail: trizakrimma@gmail.com

ПРОБЛЕМА ДЕВІАНТНОЇ ТА ДЕЛІНКВЕНТНОЇ ПОВЕДІНКИ У НЕПОВНОЛІТНІХ ПРАВОПОРУШНИКІВ: ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ АНАЛІЗ

Анотація. У статті порушено проблему девіантної та делінквентної поведінки у неповнолітніх правопорушників. Розкрито сутність та специфіку основних дефініцій дослідження («правопорушення», «неповнолітній правопорушник», «девіантна поведінка», «делінквентна поведінка») у наукових працях та довідникових джерелах. Девіантну поведінку трактовано як поведінку, що не відповідає загальноприйнятими нормами міжособистісного спілкування, а також правовим, соціально-психологічним чи моральним нормам, призводить до їх порушення, носить дозлочинний характер і здійснюється в рамках психічного здоров'я. Делінквентна поведінка розглядається як кримінальна, злочинна поведінка або психологічна тенденція до правопорушення, під якою розуміють кримінальну, злочинну поведінку.

Виявлено чинники (соціально-економічні, морально-етичні, політичні), що сприяють скоєнню неповнолітніми особами правопорушень. Підкреслено, що неповнолітніми правопорушниками є діти підліткового і раннього юнацького віку. Загальними особливостями цього віку визначено: мінливість настрою, сенситивність, самовпевненість, критичність по відношенню до оточуючих.

Схарактеризовано тенденції скоєння неповнолітніми правопорушень: збільшення кількості правопорушень, груповий і організований характер злочинності, зв'язок правопорушень неповнолітніх з алкоголізмом та наркоманією, негативний вплив та аморальні установки неблагополучних родин, зниження позитивного впливу закладів освіти, недостатня організованість дозвілля неповнолітніх, недоліки в діяльності соціальних інститутів та

організації профілактики злочинності. Основними причинами, які штовхають неповнолітніх на правопорушення, визнано матеріальну вигоду, бажання самоствердитися і набути авторитет серед однолітків.

Представлено систему соціальних інститутів, у яких здійснюється психолого-педагогічний супровід неповнолітніх правопорушників. Визначено провідні функції (діагностична, прогностична, виховна, освітня, трудова, правозахисна, соціально-медична, профілактична, соціально-побутова, координаційна) соціально-педагогічної роботи з неповнолітніми правопорушниками.

Ключові слова: неповнолітній правопорушник, підлітковий вік, девіантна поведінка, делінквентна поведінка, злочин.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок з важливим науковими чи практичними завданнями. Нині несприятливі соціально-психологічні та економіко-політичні чинники життя в Україні створюють передумови для виникнення у дітей та молоді відчуття невпевненості, нервово-психічної напруги, тривожності, агресивності, які залежно від їхніх індивідуально-психологічних якостей можуть призвести до негативних поведінкових виявів, у тому числі й до виникнення відхилень у поведінці. Сучасні події, що відбуваються в усіх сферах вітчизняного суспільства, зокрема зниження рівня життя, культури багатьох родин, зменшення виховного впливу закладів освіти, продукують зростання злочинності, наркоманії, алкоголізму, безробіття особливо серед неповнолітніх. Більшість злочинів, скоєних ними, має вікову мотиваційну специфіку. Ці правопорушення здійснюються на ґрунті бешкетництва, підлітково-юнацької романтики, прагнення до самоствердження, наслідування авторитетам. Психологічна ситуація перехідного віку, несформованість стійких моральних позицій, неправильне трактування багатьох явищ і ситуацій, висока схильність груповим впливам, імпульсивність виступають поведінковою основою підліткового й раннього юнацького віку. Дослідження соціологів засвідчують, що 60% злочинців-рецидивістів свій перший злочин скоїли у підлітковому віці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Проблеми девіантної та делінквентної поведінки неповнолітніх порушено у працях вітчизняних та зарубіжних представників різних наукових галузей: філософів (Б. Багіров, Д. Донцов, В. Джеймс, О. Гришук, І. Кон, О. Меренков, Г. Попадинець, Е. Шишкіна та ін.), психологів (Г. Балл, І. Бех, Р. Благута, Г. Костюк, Н. Крейдун, С. Максименко та ін.), юристів (Т. Кальченко, В. Лютий, А. Павловська, О. Чебан, Н. Юзікова та ін.), педагогів (А. Капська, О. Караман, В. Кузьменко, Н. Максимова, В. Оржеховська, С. Харченко, В. Шпак та ін.).

Формулювання цілей статті. Мета статті полягає у вивченні ключових психолого-педагогічних аспектів проблеми девіантної та делінквентної поведінки неповнолітніх правопорушників у сучасних наукових дослідженнях.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Правопорушення є одним із значущих явищ, що негативно впливають на становлення суспільства. Це самостійне, цілісне та найбільш соціально небезпечне явище. Юристами правопорушення трактується як антигромадська дія, що завдає шкоду суспільству і карається згідно із законом [11]. У вітчизняній соціології правопорушення визначається як неправомірна дія,

що є порушенням чинного законодавства [9]. Правопорушенням є будь-яка провина (дія або бездіяльність), що карається за законом у межах правової системи держави. Неповнолітнім правопорушником вважається підліток або юнак, який підозрюється в скоєнні правопорушення або, як встановлено, скоїв його [10]. У сучасній науковій літературі та українському законодавстві неповнолітніми визнаються особи, яким до часу здійснення злочину виповнилось 14 років, але ще не виповнилось 18 років.

Поведінка неповнолітніх в період підготовки і здійснення злочину обумовлена загальними психологічними особливостями, притаманними підлітковому і ранньому юнацькому віку, а також індивідуальними характеристиками таких дітей, що пов'язані з їхнім фізичним і духовним розвитком, умовами життя і виховання. Протиправні вчинки неповнолітніх носять свідомо-вольовий характер, тому відповідно до чинного законодавства вони можуть і повинні нести відповідальність за вчинення суспільно небезпечних дій. Однак варто підкреслити, що фізичний і духовний розвиток особистості у віці 14–18 років ще не завершений, що відбивається на характері його дій і вчинків. Вікові особливості неповнолітніх виконують в основному роль «каталізаторів» і «підсилювачів» протиправної поведінки.

Дослідження проблеми правопорушень передбачає з'ясування їх природи, причин і механізмів відтворення та функціонування, взаємозв'язків з історично обумовленими суспільними процесами, а також шляхів їх подолання. Правопорушення пронизують різні сфери суспільства, його соціальні інститути, суспільні відносини. При цьому варто враховувати, що правопорушення є результатом деформації особистості. Правопорушення завжди є результатом психологічної, моральної, соціокультурної, правової дезадаптації і протесту особистості проти соціального середовища, ідентифікації із загальноприйнятими нормами.

До чинників, що сприяють скоєнню неповнолітніми особами правопорушень, відносимо:

- соціально-економічні (зниження рівня життя суспільства, неможливість отримати освіту і знайти роботу);
- морально-етичні (відсутність ідеалів і суспільних цінностей у неповнолітніх осіб);
- політичні (недостатня увага з боку держави щодо питань боротьби з правопорушеннями неповнолітніх).

Для того, щоб розробити дієві заходи психолого-педагогічного супроводу неповнолітніх правопорушників, необхідно вивчити психолого-педагогічні особливості цієї категорії злочинців. У першу чергу варто враховувати їхні вікові особливості. Неповнолітніми правопорушниками є діти підліткового і раннього юнацького віку. Психологи серед загальних особливостей цього віку відзначають мінливість настрою, сенситивність (чутливість до оцінки іншими своєї зовнішності, здібностей, умінь тощо), самовпевненість, критичність по відношенню до оточуючих тощо.

Відомий психолог П. Якобсон стверджував, що підлітковий вік є перехідним від дитинства до юнацтва. У підлітковому віці закладаються основи світогляду, формується характер та інші психічні особливості людини, які мають суттєвий вплив на її поведінку, думки, почуття і ставлення до інших людей і навколишнього світу. Проте підлітку ще бракує власного досвіду для визначення оптимальної моделі поведінки, тому схильність до наслідування є характерною

особливістю цього віку. Об'єктом для наслідування, в першу чергу, обирається «сильна» особистість, яка не завжди може бути позитивним прикладом. Також для підлітка характерні легка збудливість, різка зміна настроїв і переживань. Він важко переживає образи та здатний навіть на самогубство [12].

Вчений-психолог С. Рубінштейн, характеризуючи процес формування самосвідомості у підлітків, виділив декілька етапів її розвитку: від наївного незнання себе до визначеної, іноді швидко змінної самооцінки. Центр уваги підлітків переноситься від зовнішньої сторони особистості до внутрішньої, від більш-менш випадкових рис особистості до характеру в цілому. З цим пов'язані усвідомлення, іноді перебільшені, власної унікальності і перехід до духовної самооцінки. У результаті підліток самовизначається як особистість на більш високому рівні [6].

У сучасній психолого-педагогічній науці представлено різні підходи до визначення понять «девіантна поведінка» та «делінквентна поведінка». Під девіантною (від латинського *deviatio* «така, що відхиляється») вчені розуміють поведінку, що не відповідає загальноприйнятим нормам міжособистісного спілкування, а також правовим, соціально-психологічним чи моральним нормам, призводить до їх порушення, носить дозлочинний характер і здійснюється в рамках психічного здоров'я [8]. Девіантна поведінка, по визначенню відомого науковця І. Кона, це система вчинків, що відхиляються від загальноприйнятої чи якої мається на увазі норми, чи то норми психічного здоров'я, права, культури, моралі [3].

Делінквентну поведінку дослідники визначають як: 1) психологічну схильність до правопорушення (останнє пояснює карну відповідальність); 2) вчинок, що відрізняється від кримінального злочину. Термін «делінквентна поведінка» (походить від латинського *delinquens* – «той, хто здійснює вчинок» і англійського – «провинність») потрактований як кримінальна, злочинна поведінка [8] або психологічна тенденція до правопорушення, під якою розуміють кримінальну, злочинну поведінку [7]. У довідникових виданнях делінквентна поведінка визначається як відхильна поведінка, за яку в її крайніх виявленнях настає кримінальна відповідальність [7; 8; 11].

Вітчизняна дослідниця В. Оржеховська стверджує, що делінквентна поведінка виявляється у:

- протиріччі норм і оцінок поведінки в ближньому оточенні, зниженій самооцінці підлітків;
- неблагополучних сімейних стосунках;
- розходженні норм і оцінок різних груп;
- вживанні алкоголю, наркотиків (до цієї групи ще вживається термін «адиктивна поведінка»);
- відчуження від дорослих і негативного самоствердження;
- негативному наслідуванні окремих асоціальних типів» [4].

О. Безпалько розкриває делінквентну поведінку як сукупність протиправних вчинків людини, за які в особливо важких випадках може накладатися покарання відповідно до чинного законодавства [1].

Відомий учений-педагог М. Фіцула розуміє поняття делінквентності як психічну готовність до правопорушення, повторювані асоціальні вчинки і дії, формування негативно спрямованих особистісних установок [10].

Досліджуючи самооцінку підлітка з делінквентною поведінкою, варто виокремити два протилежних напрямку. По-перше, дослідники стверджують, що

неадекватна, завищена самооцінка, пов'язана із соціальною дезадаптацією особистості, створює досить широку зону конфліктних ситуацій, а при певних умовах сприяє прояву делінквентної поведінки підлітка. З іншої точки зору, рівень самооцінки у неповнолітніх правопорушників нижче, ніж у підлітків, які дотримуються норм права.

За своєю будовою мотиваційна сфера підлітків характеризується ієрархічною структурою, наявністю певної системи підпорядкування різних мотиваційних тенденцій на основі провідних суспільно значущих та цінних для особистості мотивів. Так звані невмотивовані вчинки, що є достатньо частими в підлітковому віці, зовсім не безпричинні. Їхні мотиви внаслідок тих чи інших причин, не усвідомлюються підлітком і не піддаються логічному аналізу. Щоб зрозуміти їх, варто чітко розмежовувати напруженість, а нерідко і внутрішню конфліктність психіки підлітка і соціальну конфліктність поведінки. У ранньому юнацькому віці завершується перехідний період, встановлюється динамічний стереотип, чіткіше вимальовується характер, він стає більш стійким. Юнаки діють більш усвідомлено, в їхніх вчинках виявляються організованість і врівноваженість, підвищений інтерес до життєвих явищ, у них зростає відчуття відповідальності за свої вчинки.

Головними тенденціями скоєння неповнолітніми правопорушень є:

1. Щорічне збільшення кількості правопорушень і злочинності серед неповнолітніх осіб.
2. Груповий характер злочинності і правопорушень неповнолітніх.
3. Організований характер правопорушень неповнолітніх.
4. Зв'язок правопорушень неповнолітніх з алкоголізмом та наркоманією.
5. Негативний вплив та аморальні установки неблагополучних родин.
6. Зниження позитивного впливу закладів освіти.
7. Недостатня організованість дозвілля неповнолітніх дітей та молоді.
8. Недоліки в діяльності соціальних інститутів та організації профілактики злочинності.

Основними причинами, які штовхають неповнолітніх на правопорушення, виступають матеріальна вигода, бажання самоствердитися і заробити авторитет серед однолітків.

До соціальних інститутів, у яких здійснюється психолого-педагогічний супровід неповнолітніх правопорушників, належать – загальноосвітні школи, школи-інтернати, школи соціальної реабілітації, позашкільні навчальні заклади, органи місцевої законодавчої та виконавчої влади, районні та міські центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, неурядові організації, дитячі громадські організації, приймальники-розподільники, притулки для неповнолітніх, центри соціально-психологічної реабілітації неповнолітніх, служби у справах неповнолітніх, кримінальна міліція у справах неповнолітніх, освітньо-виховні, психологічні, медичні, спортивні, мистецькі, промислові, соціально захисні, релігійні, громадські установи та організації, окремі особи тощо [5].

Досліджуючи проблему девіантної та делінквентної поведінки неповнолітніх правопорушників, варто звернути увагу на розроблення сучасними дослідниками ефективних напрямів роботи із дітьми цієї категорії: ресоціалізація, соціальна адаптація, соціально-педагогічні технології роботи з неповнолітніми правопорушниками з різними психологічними вадами й

ненормованою поведінкою тощо. Провідними функціями соціально-педагогічної роботи з неповнолітніми правопорушниками є:

- діагностична (визначення особливостей неповнолітнього, його розвитку, соціальних зв'язків; комплексна оцінка потреб для подальшого планування роботи);

- прогностична (розроблення індивідуальних планів роботи з неповнолітнім правопорушником);

- виховна (створення умов для всебічного правового, морального, трудового, художньо-естетичного, фізичного розвитку неповнолітнього правопорушника);

- освітня (задоволення пізнавальних та професійно спрямованих потреб неповнолітнього правопорушника);

- трудова (залучення вихованця до суспільно корисної праці та корисної зайнятості, формування професійних навичок);

- правозахисна (здійснення захисту прав засудженого);

- соціально-медична (створення умов щодо збереження й охорони здоров'я, його зміцнення, профілактики алко- та наркозалежності);

- профілактична (реалізація профілактичних програм, спрямованих на формування відповідальної поведінки, здоровий спосіб життя, попередження правопорушень);

- соціально-побутова (створення оптимальних побутових умов для неповнолітніх правопорушників);

- координаційна (координація цілей і змісту діяльності всіх інституцій, причетних до роботи із неповнолітніми правопорушниками) [2].

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Отже, в результаті аналізу підходів до розуміння сутності понять «девіантна поведінка» і «делінквентна поведінка» встановлено, що під «девіантною поведінкою» розуміється таке порушення психічно здоровою людиною морально-етичних правил та норм поведінки в суспільстві, що носить дозлочинний характер, а під «делінквентною поведінкою» – порушення тих же норм поведінки, які призводять до кримінальної відповідальності. Психологія неповнолітніх правопорушників дуже складна і має суттєві особливості. Таким підліткам та юнакам властиві неврівноваженість, впертість, імпульсивність. Мотиви поведінки неповнолітніх правопорушників у більшості випадків неясні й суперечливі, внутрішня позиція замаскована і нелегко виявляється, у силу чого педагогічний вплив не завжди досягає мети. Багато з неповнолітніх правопорушників, особливо ті, хто піддавався впливу дорослих злочинців, виявляють схильність до злочинських звичаїв і традицій, перекручено розуміють громадський обов'язок, честь, романтику, проявляють помилковий героїзм, протиставляють себе колективу. Характеристика особистості неповнолітніх правопорушників свідчить про те, що, хоча ступінь їхньої педагогічної занедбаності їх може бути різний, всім правопорушникам притаманні неправомірні нахили, негативні риси характеру, які поряд з іншими обставинами впливають на скоєння злочину. Сьогодні усі соціальні інститути мають здійснювати системну, цілісну й ефективну роботу щодо психологічного, соціально-педагогічного супроводу і профілактики девіантної та делінквентної поведінки дітей цієї категорії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Безпалько О. В. Соціальна педагогіка в схемах і таблицях: навчальний посібник. Київ: Центр навчальної літератури, 2003. 134 с.
2. Караман О. Л. Функції соціально-педагогічної роботи з неповнолітніми засудженими в пенітенціарних закладах. *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка*. 2011, Вип. №4 (215). С. 72–80.
3. Кон И.С. Психология ранней юности. М.: Наука, 1989. 452 с.
4. Оржеховська В. М. Профілактика правопорушень серед неповнолітніх: навчально-методичний посібник. Київ: ВіАн, 1996. 352 с.
5. Пліско Є. Ю. Соціальне виховання неповнолітніх правопорушників в Україні: теорія та практика (XX – початок XXI століття): монографія. Слов'янськ: Видавництво Б. І. Маторіна, 2019. 456 с.
6. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии: В 2 т. М.: Педагогика, 1989. Т. 2. 328 с.
7. Словник законодавчих термінів. К.: Основа, 2000. 608 с.
8. Словник-довідник для соціальних працівників та соціальних педагогів / за ред. А. Капської. Київ: Укр. держ. центр соціальних служб для молоді, 2000. 260 с.
9. Соціологія: підручник / за заг. ред. проф. В. П. Андрущенко, проф. М. І. Горлача. Харків–Київ: Книжкова фабрика «Глобус», 1998. 624 с.
10. Фіцула М. М., Парфанович І. І. Відхилення у поведінці неповнолітніх: шляхи їх попередження та подолання: навчально-методичний посібник. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2008. 432 с.
11. Юридична енциклопедія: в 6 т. / редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. К.: Укр. енцикл. Т.2. 1998. 576 с.
12. Якобсон П. М. Чувства, их развитие и воспитание. М.: Знание, 1976. 64 с.

Стаття надійшла до редакції 20.12.2019.

ПАНАСЕНКО Эллина

докт. пед. наук, профессор, заведующая кафедры практической психологии, ГВУЗ «Донбасский государственный педагогический университет» пер. Учительский, 1, г. Славянск, Донецкая обл., Украина, 84112
E-mail: ellinapanasenko@ukr.net

МАКАРЕНКО Андрей

канд. пед. наук, доцент, доцент кафедры медико-биологических основ охраны жизни и гражданской защиты, ГВУЗ «Донбасский государственный педагогический университет» пер. Учительский, 1, г. Славянск, Донецкая обл., Украина, 84112
E-mail: makarenko.slavyansk@gmail.com

СТРИЖАК Римма

студентка педагогического факультета, ГВУЗ «Донбасский государственный педагогический университет» пер. Учительский, 1, г. Славянск, Донецкая обл., Украина, 84112
E-mail: trizakrimma@gmail.com

ПРОБЛЕМЫ ДЕВИАНТНОГО И ДЕЛИНКВЕНТНОГО ПОВЕДЕНИЯ У НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНИХ ПРАВОНАРУШИТЕЛЕЙ: ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ

Резюме. В статье представлена проблема девиантного и делинквентного поведения у несовершеннолетних правонарушителей. Раскрыта сущность и

специфика основных дефиниций исследования («правонарушение», «несовершеннолетний правонарушитель», «девиантное поведение», «делинквентное поведение») в научных трудах и справочных источниках. Девиантное поведение истолковано как поведение, не соответствующее общепринятым нормам межличностного общения, а также правовым, социально-психологическим или моральным нормам, которое приводит к их нарушению, носит преступный характер и осуществляется в рамках психического здоровья. Делинквентное поведение рассматривается как уголовное, преступное поведение или психологическая тенденция к правонарушению, под которой понимают уголовное, преступное поведение.

Выявлены факторы (социально-экономические, морально-этические, политические), способствующие совершению несовершеннолетними лицами правонарушений. Подчеркнуто, что несовершеннолетними правонарушителями являются дети подросткового и раннего юношеского возраста. Общими особенностями этого возраста определены: изменчивость настроения, сенситивность, самоуверенность, критичность по отношению к окружающим.

Охарактеризованы тенденции совершения несовершеннолетними правонарушений: увеличение количества правонарушений, групповой и организованный характер преступности, связь правонарушений несовершеннолетних с алкоголизмом и наркоманией, негативное влияние и аморальные установки неблагополучных семей, снижение положительного влияния учебных заведений, недостаточная организованность досуга несовершеннолетних, недостатки в деятельности социальных институтов и организации профилактики преступности. Основными причинами, которые толкают несовершеннолетних на правонарушения, является материальная выгода, желание самоутвердиться и создать авторитет среди сверстников.

Представлена система социальных институтов, в которых осуществляется психолого-педагогическое сопровождение несовершеннолетних правонарушителей. Определены ведущие функции (диагностическая, прогностическая, воспитательная, образовательная, трудовая, правозащитная, социально-медицинская, профилактическая, социально-бытовая, координационная) социально-педагогической работы с несовершеннолетними правонарушителями.

Ключевые слова: несовершеннолетний правонарушитель, подростковый возраст, девиантное поведение, делинквентное поведение, преступление.

PANASENKO Ellina

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Head of the Department of Practical Psychology, Donbas State Teacher's Training University

1, Vchytelskyi Lane, Sloviansk, Donetsk region, Ukraine, 84112

E-mail: ellinapanasenko@ukr.net

MAKARENKO Andrii

Ph.D (Pedagogy), Associate Professor, Associate Professor at the Department of Medical and Biological Basis of Life Security and Civil Protection, Donbas State Teacher's Training University

1, Vchytelskyi Lane, Sloviansk, Donetsk region, Ukraine, 84112

E-mail: makarenko.slavyansk@gmail.com

STRYZHAK Rymma

student of the Pedagogical Department, Donbas State Teacher's Training University

1, Vchytelskyi Lane, Sloviansk, Donetsk region, Ukraine, 84112

E-mail: strizakrimma@gmail.com

THE PROBLEM OF DEVIANT AND DELINQUENT BEHAVIOR OF MINOR OFFENDERS: PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL ANALYSIS

Summary. The article deals with the problem of deviant and delinquent behavior of minor offenders. The essence and specificity of the main definitions of the research («offense», «minor offender», «deviant behavior», «delinquent behavior»). It is emphasized that minor offenders are children of teenage and early adolescence age. The trends of offenses by minor persons are characterized by the high rate of offenses, group and organized character of crimes, the offence delinquency with alcoholism and drug addiction, negative impact and immoral attitudes of disadvantaged families, the reduction of positive impact of educational institutions, etc. The leading functions of social and pedagogical work with minor offenders are identified.

Keywords: juvenile offender, teenage, deviant behavior, delinquent behavior, crime.

Abstract. Introduction. Unfavorable socio-psychological and economic-political factors of life in Ukraine create the prerequisites for showing of children and young people the feeling of insecure, nervous and psychological tension, anxiety, aggressiveness, which depending on their individual and psychological qualities can lead to the negative behavioral expressions, including the occurrence of behavioral deviations.

Analysis of publications. The problems of deviant and delinquent behavior of minor offenders were raised in the works of domestic and foreign representatives of various scientific fields: philosophers (B. Bagirov, D. Dontsov, V. James, I. Kohn, E. Shishkina, etc.), psychologists (G. Ball, I. Beh, N. Kreydun, S. Maksimenko, etc.), lawyers (T. Kalchenko, V. Luti, A. Pavlovskaya, O. Cheban, N. Yuzikova, etc.), educators (A. Kapska, O. Karaman, V. Kuzmenko, N. Maksimova, V. Orzechovska, S. Kharchenko, V. Shpak, and others).

Purpose. The purpose of the article is to study the key psychological and pedagogical aspects of the problem of deviant and delinquent behavior of minor offenders in the modern scientific researches.

Results. Offenses pervade various spheres of Ukrainian society, its social institutions, and social relations. Offenses are the result of deformation of the individuality, psychological, moral, socio-cultural and legal maladaptation and protest of the individuality against the social environment, the identification with the accepted norms. Any fault (action or inaction) can be named as the offense and punished by the law within the legal system of the state. A teenager or a young man who is suspected of committing an offense or committed it can be named as a minor offender. The factors that contribute to the commission an offenses by the minor persons are: 1) socio-economic (the reducing of the living level of society, the inability to get education and find a job); 2) moral and ethical (lack of ideals and social values of minors); 3) political (the insufficient attention by the state on the fight against the minor offences). Deviant behavior is described by scientists as the behavior that does not meet the common standards of interpersonal communication, as well as legal, socio-psychological or moral, that leads to their violation, has a beforecriminal nature and is carried out within the framework of mental health. Delinquent behavior is considered in the scientific works as a criminal behavior or a psychological tendency for an offense to be understood as criminal behavior.

The major trends of committing the offenses by the minors are: the high crime rate, the group and organized character of crime, the connection of minor offenses

with alcohol and drug addiction, the negative influence and immoral attitudes of disadvantaged families, the reduction of positive impact of educational institutions, etc. The main reasons that push the minors to an offenses are financial gain, a desire to assert themselves and to earn the authority among their peers.

The system of social institutions was presented in which the psychological and pedagogical support of minor offenders is carried out (secondary schools, boarding schools, schools of social rehabilitation, extra-curricular institutions, the local legislative and executive authorities, the centers of social services for families, children and youth, non-governmental organizations, distribution centers, shelters for minors, the centers for social and psychological rehabilitation of minors, services for minors, juvenile police, penal colonies, public institutions, organizations, etc.). The leading functions of social and pedagogical work with minor offenders are identified as: diagnostic, prognostic, educational, labor, human rights, social-medical, preventive, social-household, coordination.

Conclusion. The psychology of minor offenders is very complex and has significant features. These teenagers and young men are characterized as imbalance, stubbornness, impulsiveness persons. In most cases, the motives of the minor offenders behavior are unclear and contradictory, the internal position is masked and not easily detected, which is why the pedagogical influence does not always reach the goal. The characteristics of minor personality indicate that all of them have some wrong gradients, the negative character traits that, along with other circumstances, played a role in the crime. Today, all social institutions must develop a main, holistic and systematic work on the psychological, social and pedagogical support and prevention of children of this category.

REFERENCES

1. Bezpalko, O. V. (2003). *Sotsialna pedahohika v skhemakh i tablytsiakh: navchalnyi posibnyk* [Social pedagogy in diagrams and tables]. Kyiv: Center of educational literature, 134 p. [in Ukrainian].
2. Karaman, O. L. (2011). *Funktsii sotsialno-pedahohichnoi roboty z nepovnolitnymy zasudzhenymy v penitentsiarnykh zakladakh* [The functions of social and pedagogical work with minor prisoners in penitentiary institutions]. *Visnyk LNU imeni Tarasa Shevchenka – Bulletin of Lahansk Taras Shevchenko National University*, 4(215), 72–80. [in Ukrainian].
3. Kon, I.S. (1989). *Psikhologiya ranney yunosti* [Psychology of early youth]. Moscow: Nauka, 452 p. [in Russian].
4. Orzhekhovska, V. M. (1996). *Profilaktyka pravoporushen sered nepovnolitnykh: navchalno-metodychnyi posibnyk* [Offences prevention among minors]. Kyiv: ViAn, 352 p. [in Ukrainian].
5. Plisko, Ye. Yu. (2019). *Sotsialne vykhovannia nepovnolitnykh pravoporushnykiv v Ukraini: teoriia ta praktyka (XX – pochatok XXI stolittia): monohrafiia* [The social education of minor offenders in Ukraine: theory and practice]. Sloviansk: Vydavnytstvo B. I. Matorina, 456 p. [in Ukrainian].
6. Rubinshteyn, S. L. (1989). *Osnovy obshchey psikhologii* [The basics of general psychology]. Moscow: Pedagogika, 328 p. [in Russian].
7. *Slovnyk zakonodavchykh terminiv* (2000) [Dictionary of legislative terms]. Kyiv: Osнова, 608 p. [in Ukrainian].

8. Slovnyk-dovidnyk dlia sotsialnykh pratsivnykiv ta sotsialnykh pedahohiv (2000). [Dictionary-directory for the social workers and social educators]. Kyiv: Ukr. derzh. tsentr sotsialnykh sluzhb dlia molodi, 260 p. [in Ukrainian].
9. Sotsiolohiia: pidruchnyk (1998). [Sociology]. Kharkiv-Kyiv: Knyzhkova fabryka «Hlobus», 624 p. [in Ukrainian].
10. Fitsula, M. M., Parfanovych, I. I. (2008). Vidkhyleniia u povedintsi nepovnolitnikh: shliakhy yikh poperedzhennia ta podolannia: navchalno-metodychnyi posibnyk [The deviation in minors' behavior: ways of prevention and overcoming]. Ternopil: Navchalna knyha – Bohdan, 432 p. [in Ukrainian].
11. Yurydychna entsyklopediia: v 6 t. (1998). [Juridical encyclopedia]. Kyiv: Ukr. entsykl., 576 p. [in Ukrainian].
12. Yakobson, P. M. (1976). Chuvstva, ikh razvitie i vospitanie [Feelings, their development and upbringing]. Moscow: Znanie, 64 p. [in Russian].

(англійською мовою переклав Я. Слущкий – кандидат педагогічних наук, викладач іноземної мови, завідувач навчально-методичним кабінетом Донбаського державного коледжу технологій та управління)

УДК 364.43:37.091.12-058.53

САВИЦЬКА Анна

аспірантка, Житомирський державний університет імені І. Франка, заступник директора з навчально-виховної роботи ЖЕГІ ВНЗ «Університет «Україна»,

вул. В. Бердичівська, 52, м. Житомир, 10012, Україна

E-mail: 3309037@ukr.net

РУДЮК Анна

здобувач вищої освіти, 4 курс, кафедра соціально-реабілітаційних технологій, ЖЕГІ ВНЗ «Університет «Україна»,

вул. В. Бердичівська, 52, м. Житомир, 10012, Україна

E-mail: univerukr@gmail.com

СТРУКТУРНІ КОМПОНЕНТИ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ ДО РОБОТИ З СОЦІАЛЬНО ВИКЛЮЧЕНОЮ МОЛОДДЮ

Анотація. Статтю присвячено висвітленню структурних компонентів до дослідження проблеми готовності майбутніх соціальних працівників до роботи з соціально виключеною молоддю. Визначено різні наукові погляди та підходи щодо розуміння структурних компонентів підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи. Більш докладно розглянуто мотиваційно-емоційний, когнітивний, діяльнісний та рефлексивно-оцінний структурні компоненти на підставі аналізу вітчизняних і зарубіжних вчених. Запропоновано власне бачення вище перелічених структурних компонентів готовності майбутніх соціальних працівників до роботи з соціально виключеною молоддю. Зокрема, відзначено, що мотиваційно-емоційний компонент умовно складається з мотиваційної та емоційної складової та забезпечує позитивний інтерес та високу вмотивованість в професійній діяльності; когнітивний – знання про соціальне виключення, © Савицька А., Рудюк А., 2020